

УДК 373.2.091(477.65) «...19/20»

ОХОПЛЕННЯ ДІТЕЙ 1-6 РОКІВ ЖИТТЯ ПОСТІЙНИМИ ДОШКІЛЬНИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КІНЦІ XX НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Наталія БІДЕНКО (Кіровоград)

У статті розглядаються зміни в охопленні дітей 1-6 років життя постійними дошкільними навчальними закладами Кіровоградської області у кінці XX на початку XXI століття. Автор особливу увагу приділяє проблемам розвитку мережі дошкільних навчальних закладів та охопленню дітей дошкільного віку Кіровоградської області системою дошкільного навчання та виховання.

В статье рассматриваются изменения в охвате детей 1-6 годов жизни дошкольными учреждениями Кировоградской области в конце XX в начале XXI века.

Автор особенное внимание уделяет проблемам развития сети дошкольных учебных заведений и охвате детей дошкольного возраста Кировоградской области системой дошкольного обучения и воспитания.

Ключові слова: дошкільна освіта, виховання, мережа дошкільних закладів.

Однією із ознак демократичного суспільства є питання освіти в країні. Провідною тенденцією в цій сфері суспільних відносин є безперервність освітнього процесу. Традиційно в Україні освіта населення розпочинається з дитячого дошкільного закладу. У Законі України «Про дошкільну освіту» вказано, що дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Це цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб, формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду [11, 259]. В кінці XX напочатку XXI століття в Україні відбувалися значні зміни в роботі дитячих навчальних закладів. До 1985 року спостерігалось зростання мережі дитячих садків та ясел-садків. Ріст кількості став можливим за рахунок будівництва нових приміщень для дошкільних закладів та введення їх в дію, а також відкриття дошкільних установ в пристосованих приміщеннях. А от в період з 1985 року відбувається різке зменшення чисельності дитячих садочків. До цього призводить підвищена урбанізація, пошквалений відтік молоді до міст в пошуках кращих умов для свого існування. Молодь була і залишається основним фактором відтворення населення. З середини 80-х років минулого століття село поступово починає його втрачати. Якщо на початок 1980 року в Україні було 22 тисячі дитячих дошкільних закладів, то 1995 році їх стає в 1,5 рази менше, тобто 15 тисяч. Такі ж процеси відбувались і в Кіровоградській області. Особливого розвитку мережа дошкільних закладів Кіровоградщини зазнає у 80-і роки минулого століття.

За архівними даними, на початок 80-х років в області нараховувалось дітей дошкільного віку 118614 чол., із них 66933 чол. було охоплено суспільним дошкільним вихованням, що складало 56,4% від загальної кількості дітей. Аналіз статистичних даних показав нам різницю в розвитку мережі дошкільного виховання в міській та сільській місцевостях. Вона проявилася вже на початок періоду, який ми досліджуємо. Так, у 1980 році у містах Кіровоградської області (Кіровограді, Олександрії, Знам'янці) проживало 69596 дітей дошкільного віку, з них дитячі заклади відвідувало 44651 дітей, що складало 64,2% охоплення дошкільників мережею дошкільного виховання. В цей же період в сільській місцевості охоплення дошкільними закладами дітей було майже на 20% нижчою. В селах Кіровоградщини проживало 49108 дітей, а дитячий садок відвідували лише 22282 дошкільників, що становило 45,4% охоплення[1, 1–5]. Нами встановлено, що причиною такого низького показника відвідування дітьми дитячих садків було те, що на той час існувала проблема недостатньої кількості дитячих дошкільних закладів для забезпечення оптимального охоплення дошкільників.

Дана проблема обговорювалась на засіданнях районних рад народних депутатів області. Піднімалося це питання і на засіданнях обласної ради народних депутатів, де заслуховувався звіт завідувача обласним відділом народної освіти про стан розвитку дошкільного виховання в міській та сільській місцевостях. Рішеннями та постановами обласної ради народних депутатів визначалось залучення коштів для будівництва нових дитячих садків як за кошти державного бюджету, так і за рахунок коштів відомств. Виходячи з цього в 1980 році в Кіровоградській області були введені в дію нові дошкільні установи, всього на 2160 ясельно-садкових місць. В цей же час в сільській місцевості було побудовано нових дитсадків на 970 місць, при чому функціонування 540 з них забезпечувалось колгоспами[10, 10]. Це дещо покращило ситуацію, але повного вирішення проблеми не відбулось. Разом з тим гостроту, з якою вона поставала, постійно приховували.

Для чіткого уявлення ситуації розвитку дошкільної освіти на Кіровоградщині в кінці ХХ століття, нами було проаналізовано кількісні показники становлення суспільного виховання. На початок 1980 року найбільша кількість дошкільних навчальних закладів належала колгоспам – 471 дитячий садок. Вони становили близько 56 % від загальної кількості дошкільних навчальних закладів області. Це пояснюється тим, що вони відкривались майже в кожному селі, але багато з них були в пристосованих приміщеннях і за площею невеликі. Крім того існували села(так звані «неперспективні»), де дитячий садок закривали, а дітей щодня возили до центральних сіл. Найбільше закладів суспільного дошкільного виховання, підпорядкованих колгоспам, було в Добровеличківському, Кіровоградському, Долинському, Новоукраїнському, Олександрійському районах. Якщо брати до уваги те, що в Добровеличківському районі мешкало близько 42,2 тис. чоловік, а це становить 4% відсотки від населення області, і основу економічного потенціалу району складає сільське господарство, то цілком зрозумілим стає те, що в районі найбільша кількість дошкільних закладів підпорядкована

колгоспам (близько 8,5 %). Із 52 дошкільних закладів району, було 40 колгоспними. Досить великою є кількість дитячих садків колгоспного підпорядкування було і в Олександрійському районі [13,3], хоча цей район є одним з найрозвиненіших промислових районів області [4, 1-5].

Що стосується дошкільних закладів підпорядкованих міністерству народної освіти УРСР, то їхня кількість в 1980 році в області становила близько 26% від загальної чисельності. Закономірним є те, що найбільше дитячих садків підпорядкованих міністерству освіти було в м. Кіровограді(9). В Олександрії також із 35 18 були міністерства освіти. А в районних центрах області найбільше садочків міністерства освіти було в Гайворонському та Маловисківському районах, відповідно – по 18 та 12 дошкільних закладів. Всі інші дошкільні установи функціонували за рахунок радгоспних та бюджетних коштів.

Дошкільні виховні заклади, які розташовувались радгоспах, в нашій області широкого поширення не мали. Їхня кількість становила близько 4,52 % від загальної чисельності дошкільних закладів Кіровоградщини. Найбільш розповсюдженими вони були в Олександрівському районі – 10 та в Онуфріївському районі – 7. Проте дошкільні заклади радгоспного підпорядкування, порівняно з іншими дитячими закладами, мали достатньо стабільну економічну основу. Радгоспи безпосередньо підпорядковувались обласному управлінню сільського господарства, що мало вихід на міністерство. Це в свою чергу призводило до швидкого надходження коштів до радгоспів, які відповідну частину грошей надавали дошкільним закладам для покращення їхньої матеріальної бази. Дитячі дошкільні заклади відомчого підпорядкування найбільше зосереджувалися в містах області й в Долинському, Гайворонському та Маловисківському районах. Як ми вже зазначали, що в м. Кіровограді найбільше було дошкільних закладів підпорядкованих міністерству освіти(із 72, які функціонували 51 був міністерства освіти). Були і відомчі дошкільні установи. Завод «Червона Зірка» мав дев'ять садків, Агрегатний завод - 1, «Радіозавод» – 2, «Завод друкмаш» – 2, «Рудоуправління» –2, «Чугунноливарний завод» – 2, завод «АРЗ» – 1, військомат – 1, «Кіровоградтяжбуд» – 3. Працівники вище згаданих відомств майже не мали черги на влаштування дітей в дитячі дошкільні заклади і там був досить високий рівень охоплення дітей дошкільного віки суспільним дошкільним вихованням. В містах Олександрії та Знам'янці найбільш чисельними були відомчі садочки. В м. Олександрії основою економічного розвитку було виробництво бурого вугілля. Тут функціонували буровугільні шахти, брикетна фабрика та ряд інших організацій, які допомагали налагодженню виробництва. Також в місті були й інші промислові підприємства, до яких належав й завод «Електромех». А тому в Олександрії було 17 дошкільних закладів відомчого підпорядкування. Відвідувати такі дитячі садки і працювати в них було досить престижно. Як нам відомо, місто Знам'янка є столицею залізничного транспорту на Кіровоградщині. Структура економіки міста складається на 60% з підприємств залізничного транспорту. Також до складу промислового комплексу Знам'янки входили такі промислові підприємства як заводи «Акустика», «Пуасон» та завод продуктових товарів.

При 35-тисячному населенні в місті функціонувало 13 дошкільних закладів, з яких 9 належали різним відомствам. Майже 80% цих дошкільних установ підпорядковувались Міністерству транспорту УРСР[1, 49].

Аналіз архівних справ показує, що у 1993 році Міністерству народної освіти УРСР в Кіровоградській області було підпорядковано 221 дитячий дошкільний заклад, при чому в міській місцевості 143, а в сільській – 78. В цей період знову постає проблема із забезпеченістю місцями дошкільного віку. Про це свідчать такі дані: у 1993 році дитячі дошкільні заклади відвідувало 27148 дітей, а фактична кількість місць становила 23918. Таким чином перевантаження дитячих садків становило 3230 дітей. Найбільш перевантаженими були міські дитячі дошкільні установи. Особливо гостро це питання стояло в місті Кіровограді. Всі дошкільні заклади за проектною потужністю були розраховані лише на 19391 дітей, а виховувалося в них 22949 дошкільників. Перевантаження становило 3558 дітей.[4, 8].

Потрібно зауважити, що в попередній період дитячі садки та ясла відкривалися і в пристосованих для цього приміщеннях або на перших поверхах в жилих будинках, що не відповідало санітарно-гігієнічним нормам перебування там дітей, а тому у 90-ті роки ХХ століття поступово розпочався процес закриття таких дошкільних установ. Особливо це стосувалося міста Кіровограда. Саме в цей період тут було закрито близько 20 дитячих дошкільних закладів, які розташовувались у пристосованих приміщеннях. Так закрили дитячий садок № 21, який перебував на першому поверсі житлового будинку по вулиці Калініна 32, напроти загальноосвітньої школа I-III ступенів № 4 Кіровоградської міської ради Кіровоградської області, дитячий садок № 51 для дітей з вадами зору. Він знаходився на вулиці Калініна 4. Пізніше було закрито дитячий садок №3 на площі Богдана Хмельницького, поряд з ляльковим театром. Дитячий садок №11, який був розміщений по вулиці Володарського, спочатку об'єднали з дитсадком №8, по тій же вулиці напроти, а буквально через 4 роки приміщення і восьмого дитсадка було закрито повністю. Така ж доля була і дитячих дошкільних закладів № 10, що раніше знаходився по вулиці Кропивницького, №5 та № 19, по вулиці Бобринецькій, № 2 в районі телецентра, №27 біля олійжиркомбінату. Припинив функціонування дитячий садок № 46, де виховувалось понад 140 малят, а в це приміщення перевели дошкільнят з порушенням зору з дошкільного закладу, який закрили по вулиці Калініна 4. В цей же час припинив діяльність дитсадок №17, біля центрального ринку та № 20, напроти готелю Київ. Туди було переведено міський відділ народної освіти. По вулиці Карла Маркса та Шевченка поступово закрили два філіала 20 –го дошкільного закладу. Перестав діяти дошкільний заклад № 2/7 по вулиці Луначарського, який був у відомстві заводу «Червона зірка», 7/50 по вил Шатіла, та інші. Як бачимо всі вони були в центрі міста. Як бачимо, тільки протягом двох років в центрі міста Кіровограда було закрито 15 дитячих садочків і жодного на їх місце не побудовано, а процес закриття садочків продовжувався. До кінця ХХ століття закрили дошкільний заклад №6 на Новомиколаївці, ясла-сад №58 на 320 місць та багато інших. Це призвело до того, що батьки змушені були

возити дітей у віддалені від місця проживання дитячі ясла-садки, що негативно впливала як на стані здоров'я дітей так і на робочому настрою батьків.

Аналогічні зміни в розвитку мережі дитячих дошкільних закладів відбувалися і в містах Олександрії, Світловодську, та в інших районних центрах Кіровоградської області [10, 4].

А в сільській місцевості ситуація виявлялась зовсім іншою. Дитячі дошкільні заклади були недоукомплектованими. В селах області діяли дитячі садки проектна потужність яких становила 4527 дітей, а виховувалося в них лише 4199 дошкільників [10, 15]. Таким чином в сільській місцевості стояла нова проблема – наповненості дошкільних закладів. Отже, проаналізувавши ситуацію можна виокремити наступні причини недостатнього наповнення дітьми дошкільних закладів: 1) зменшення народжуваності в селах, 2) прогресуюче старіння села, 3) початок економічної кризи – зменшення кількості робочих місць, сезонний характер праці сільських робітників. Всі ці фактори змушували жителів залишати села, а це, в свою чергу, не могло не вплинути на розвиток дошкільної освіти в сільській місцевості.

На початок XXI століття поступово припинився процес закриття дитсадків, а навідь по області зросла кількість дошкільних закладів Міністерства освіти на 5 одиниці. Це в Новоукраїнському районі – 1, в Добровеличківському – 1, Маловисківському – 1, Новоархангельському – 1, Олександрівському – 1.

Аналізуючи архівні матеріали ми зробили висновок що в міській місцевості особливого збільшення дошкільних закладів Міністерства освіти за 5 років не відбулось. Їх кількість зросла лише в м. Знам'янка на 2 дошкільних заклади та в м. Світловодськ на 1. В Світловодську відсоток охоплення дітей дошкільним вихованням становив 67%. Питання черговості на влаштування дітей в дитячі садки не стояло.

А от в Олександрії на один дошкільний заклад стало менше. Трапилося це через зведення в один двох малокомплектних заклади. Саме в цьому місті було запроваджено цікаву практику шефства міських дошкільних закладів (і міністерства освіти, і відомчого підпорядкування) над дитячими садочками в сільській місцевості. Для ефективності такої роботи було визначено опорні дитячі садки [5, 13–14]. Також особливих успіхів набула організація навчально-виховних комплексів школа-сад. Було створено ряд зразкових таких закладів, які передавали власний досвід, наприклад, навчально-виховні комплекси «загальноосвітня школа – дитячий дошкільний заклад №17» та «загальноосвітня школа – дитячий дошкільний заклад №20».

Питання розвитку мережі дошкільних закладів Кіровоградщини часто обговорюються на сесіях обласної ради. В лютому 2005 року облрада приймає рішення про прискорення будівництва нових приміщень для дитячих садків у м. Олександрії [2, 19]. Адже, за даними перевірок міськвно Олександрії, в місті існувала черга на влаштування дітей в дошкільні заклади близько 500 заяв батьків на зарахування їхніх дітей в дитячі садки.

В цей період забезпечували ефективність навчально-виховного процесу в дошкільних закладах 6624 педагоги, більшість з яких мали вищу або середню спеціальну педагогічну освіту [5, 14].

Восьмидесяті дев'яності роки в містах починають з'являтися приватні дитячі садки, але більшість родин через високу платню не могла собі дозволити виховувати дитину в такому садочку.

На початок ХХІ століття охоплення дошкільним вихованням дітей в сільській місцевості становило лише 48,3%. Така ситуація викликана суцільним занепадом колгоспної системи господарювання, вивільненням великої кількості робочої сили. Із занепадом колгоспів виникли труднощі з дошкільними закладами, які їм підпорядковувалися. Постало питання з вирішенням подальшої долі цих закладів. На засіданнях обласної ради та у відповідних інструкціях Міністерства освіти пропонувалося передати колгоспні та деякі відомчі дитячі садки на баланс місцевих бюджетів. А це в свою чергу породжувало нові проблеми, адже місцеві бюджети іноді навіть не покривали власних витрат. Тому відповідна кількість дитячих дошкільних закладів була приреченою на закриття. В цей час більша частина садочків в селах стають сезонними. Вони починають працювати тоді, коли батьки зайняті на полі, а період відвідування дошкільного закладу завершується із завершенням польових робіт[2,39].

Разом з тим потрібно відмітити, що в даний період були й позитивні досягнення. Наприклад, в Кіровоградському районі було сформовано сітку спеціалізованих закладів дошкільного виховання. В самому Кіровограді з'явилися дитсадки та групи при дитсадках загального типу для дітей, які мають вади у здоров'ї. Дошкільний заклад №22 м. Кіровограда реорганізовано у реабілітаційний лікувально-оздоровчий центр, куди направляються діти з порушенням опорно-рухового апарату, часто хворіючі та діти, які постраждали від Чорнобильської катастрофи. Також у місті створені дитсадки для розвитку творчих здібностей дітей, в тому числі дитсадок №14 затверджений як установа по розвитку художніх здібностей малят, а дитячий дошкільний заклад № 72 готує дітей до навчання у спортивних школах, ясла-сад №68 працював експериментально по впровадженню в практику життя системи Русової, приділивши велику увагу сенсорному вихованню дітей.

Також в області налагодилася сітка ясел-садків за зразком кращого досвіду роботи з питань розвитку фізичної культури і спорту (Знам'янський район), по демократизації та гуманізації стилю роботи з педагогічними кадрами (ДНЗ №52 м. Кіровограда, № 39, №42 м. Олександрії), по екологічному вихованню дошкільників (Маловисківський район), по запровадженню творчості та досягнень психолого-педагогічних наук в роботі з дітьми дошкільниками (Кіровоградський, Новоукраїнський райони), по навчанню дітей іноземної мови (Долинський район)[26, 4].

Та в існуючій ситуації завдяки керівництву самих дошкільних закладів та підтримці з боку відділів освіти та батьків з'являються нові типи дитячих садків. Отримавши від держави мовчазний дозвіл та виконуючи основні завдання, нові заклади дошкільної освіти розпочинають експериментувати щодо вдосконалення педагогічного процесу та з якомога меншими фінансовими затратами. Завдяки таким старанням в області з'являються нові зразкові дитячі садки, досвід яких може переймати вся Україна.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ДАКО - Ф. р -3175, Обласне управління освіти О.7,Спр.272.– 59 с
2. ДАКО - Ф. р -3175, Обласне управління освіти, О.7,Спр 883.– 45 с.
3. ДАКО - Ф. р -3175, Обласне управління освіти О.7,Спр.319.– 62
4. ДАКО - Ф. р -3175, Обласне управління освіти О.7,Спр.,410 – 186.
5. ДАКО - Ф. р -3175, Обласне управління освіти, О.7,Спр 728. Т.2.–152 с.
6. ДАКО - Ф. р -3175, Обласне управління освіти, О.7,Спр 507.–23с.
7. ДАКО - Ф. р -3175, Обласне управління освіти, О.7,Спр 614.–51с.
8. ДАКО. – Ф. р 2860 Міський відділ освіти м. Кіровоград, О. 7, Спр.92.
9. Балашова М.Г. Демократ? // Дошкільне виховання. – 1993.–№5.– С. 8.
10. Балашова М.Г. Результати перевірки дошкільних закладів області // Кіровоградська правда – 1995.– 25 лютого. – С.4.
11. Балашова М.Г. Результати перевірки дошкільних закладів області // Кіровоградська правда – 1995.– 25 лютого. – С.4.
12. Закон України «Про дошкільну освіту». – Відомості Верховної ради України - № 49. – С. 259.
13. Історія України під ред. В.А.Смоля. – К., Альтернативи, 1997. – 416с.
14. Клименко М. Дошкільні заклади району. Як вони функціонують // Придніпров'я. – 1996. – 5 лютого – С.3.
15. Обласне управління освіти О.7, Спр.272.– 59с.
16. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1985. – 776с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Біденко Наталія Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: історія розвитку освіти України в ХХ-ХХІ столітті.